

Suç ve Ceza^(*)

Vehbi Hacıkadıroğlu^(**)

Hukuk, belli durumlarda belli davranışlarda bulunan kimselere yaptırımlar uygulanması ilkesine dayanır ve buna suçluların cezalandırılması denir. Ceza insanlara acı verdiğine göre, çözümler bulunması gerekir. Bu çözümler başlıca üç görüş içinde özetlenebilir.

Birincisine göre suç, insanın doğasına bağlı değerlere karşı çıkan bir davranıştır ve cezalandırılması insanın doğası gereğidir. İkinci görüşe göre ceza, neden olduğu kötülükten daha büyük bir iyilik sağlayacağı için uygulanmalıdır. Üçüncüsü, Kelsen'e göre, hukuk kuralları bir takım davranışları cezaya bağlamıştır. Bu kuralların ne amaçla konduğu hukukçuyu ilgilendirmez. Bu üçüncü görüş bizi ilgilendirmiyor.

Doğal Hukuk adını verdiğimiz birinci görüş, dinsel inançların yaşama uygulanması olarak görülebilir. Özellikle 'göksel dinler' adı verilen dinlere göre Tanrı insanların yapmasını uygun görmediği davranışları değişik yollarla bildirmiştir. Bu buyruklara uymayanlar ya bu dünyada ya da sonraki dünyada cezalandırılacaktır.

Buna karşı, inananların "Ne yap-

tımsa tümgüçlü Tanrının bilgisi içinde ve onun istencine uygun olarak yapmadım mı, öyleyse niçin cezalandırılıyorrum?" demeye hakları olmaması için Tanrının insanlara özgür istenç verdiğini bildirilmiştir. Bu durumda dinsel açıklama, insanı Tanrının yarattığı, ona özgür istenç verdiğini, yapması ya da yapmaması gereken şeyleri bildirdiği türünden bir takım inançları gerektirdiğinden din kuralları yaşama uygulanamaz.

Ancak hukuk ve etiği dinsel açıklamalardan arıtmak isteyen Kant'ın da, özellikle özgür istenç konusunda dinsel dogmalardan ayrılmadığı söylenebilir. Gerçi Kant özgür istenci insanlara Tanrının verdiğini öne sürmemiştir. Fakat onun bu konudaki açıklamalarına başka bir anlam vermek de kolay değildir.

Gerçekten, insanın düşünsel yanıyla nedensellik bağlantısından bağımsız olduğunu kabul eden Kant, özgürlüğü, insanın kendi özgürlüğünün bilincinde olmasıyla açıklamaya çalışır. "Bu nasıl olur?" sorusuna karşı da "Özgürlüğümüzün bilincinde olmasaydık, içimizdeki sorumluluk duygusunu nasıl açıklardık?" diye sorar.

(*) HFSA ile İstanbul Barosu'nun 6-7 Eylül 2002 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirdikleri "Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar" konulu sempozyumda sunulmuştur.

(**) Felsefeci, Yazar

Nedensellikten bağımsız bir varlığın kabul edilemez oluşu bir yana, Kant, eğer içimizde bir sorumluluk duygusu varsa bunun da bir açıklama gerektirdiği üzerinde durmaya gerek görmez. Ona göre, “başımın üzerindeki gökyüzü ve içimdeki ahlak yasası” gibi bir tümce her şeyi açıklamaya yeter.

Yararcı kuramlara gelince, bu kuramlar genellikle cezalandırmada bir yararın amaçlanması gerektiğinde birleşirler. Suç işleyeni cezalandırarak insanların suç işlemekten vazgeçirileceğini düşünmenin insanı hayvan yerine koymak olduğunu öne süren düşünürler (sözgelişi Bradley) varsa da burada durum farklıdır. Suçluyu cezalandırmayı öngören yasaların amacı, henüz suç işlememiş insanlara, suç işlerlerse cezalandırılacaklarını bildirerek onların suç işlemesini önlemektir.

Gerçekte yararcıların insanı hayvan yerine koyması, başka bir yerde, Yararcılığın öncüsü sayılan J. Bentham’ın şu tümcesinde kendini gösterir: Doğa insanı iki egemenin, haz ve acının buyruğu altına koymuştur. Oysa insanlık, insanın kendisini haz ve acının egemenliğinden kurtarmış olması anlamına gelir. İnsan, kendisi için değerli olan şeyi gerekirse en büyük acılara katlanarak elde etmeye çalışır. İnsanın özgürlüğü de, bir bakıma, yeri geldiğinde acıyı seçebilme özelliğinden gelir.

Böylece, nedenselliğin geçerliğini kabul ederek Kant’ın özgür istenç yalnlığından kendilerini kurtaran Yararcılar da, salt bu kabulleri yüzünden insan özgürlüğünü, dolayısıyla da özgürlüğün verdiği sorumluluğu açıkla-

yamaz duruma düşmüşlerdir. Haz ve acının buyruğu altında bulunan varlıklar hayvanlardır ve hayvanlarda ne özgürlük ne de sorumluluk vardır.

Böylece, gerek doğalcı gerekse yararcı görüşlerden her ikisi de, cezanın vazgeçilmez koşulu olan sorumluluk sorununu çözemediklerine göre, artık bunlarda cezaların, hangi türden suçlara nasıl uygulanacağı konuları üzerinde durmaya gerek kalmıyor.

Bütün bunlar insanın belirleyici özelliklerinin iyi bir açıklamasını yapmadan, insanların kötü davranışlarını ve bu kötü davranıştan onların sorumlu tutulmaları gerektiğini söylemenin doğru olmadığını gösteriyor. Çünkü insanın insanlığını nasıl elde ettiğini göz önünde tutmadan ortaya atılan bütün sorumluluk tanımları ya insana bir takım olağanüstü sezgi güçleri yüklemeyi gerektirdikleri ya da onu hayvandan farklı kılan bir takım özelliklere hesaba katmadıkları için sorunlara bir çözüm getirmemişlerdir.

Bu yüzden biz suç ve ceza sorunlarına sağlıklı bir çözüm getirebilmek için konuya, insanın bilimsel olarak kabul edilebilecek bir tanımını yaparak gireceğiz: İnsan, içgüdülerinin yönetiminde davranan hayvan karşısı olarak nasıl davranacağına karar veren varlıktır.

Nasıl davranacağına insanın kendisinin karar vermesi özgürlük demek olduğuna göre biz de, tıpkı Doğal Hukukçular gibi, insan özgürlüğünü hiçbir temele oturtmadan kabul etmiş gibi görünüyorsak da durum farklıdır. Çünkü bize göre, nasıl davranacağına kendisi karar veren insan, nasıl davrandığında ne gibi bir sonuç alacağını

önceden görebiliyor demektir. Bu önceden görme gücüne ‘bilgi’ adını verdiğimizize göre insanın özgürlüğünü bilgisıyla kazandığı sonucuna varırız.

Bu durumda bizim tanımımıza göre insan özgürlüğü nereden geldiği belli olmayan bir özgürlük değildir. İnsan belli bir konuda ne kadar çok şey bilirse, o konuda daha iyi yaşam koşulları elde edebilmek için, içgüdülerinin gösterdiği davranış biçiminin dışında, o kadar çok sayıda davranış biçimleri biliyor demektir. Bu, insanın bilgisi ölçüsünde özgür ve o ölçüde sorumlu olduğu anlamına gelir. Böylece sorumluluk sorununu çözdükten sonra artık bu sorumluluğun kime karşı olduğunun ve hangi davranışların suç sayılması gerektiğinin araştırılmasına geçebiliriz.

Anası da babası da yetkin insanlar olan bir çocuğun, doğuştan hemen sonra bir ormanda yitirildiğini ve onu bir hayvanın besleyip büyüttüğünü varsayarsak, onun, yaşının ilerlemesiyle insanlık kazanacağını düşünemeyiz. Böyle bir varlık, hiçbir şeyin bilgisini edinmeyeceğine göre, içgüdüünün gösterdiği yollar dışına çıkamaz. Bu da onun özgürlüğünü, dolayısıyla da insanlığını kazanamayacağı anlamına gelir. Demek ki insan, özgürlüğünü de insanlığını da topluma borçludur. Yani insan eğer sorumluyrsa topluma karşı sorumlu demektir.

Öte yandan toplum içinde yetişip insanlığını kazandıktan sonra herhangi bir nedenle toplum dışına düşen bir insan da insanlığını yitirmese bile insan gibi yaşama olanaklarını yitirecektir. Çünkü bir insanın insan gibi yaşamasını sağlayan bütün araç, gereç ve ko-

şullar, ancak toplumun bütün üyelerinin işbirliğiyle sağlanabilir.

Demek ki her toplum, geniş bir işbirliği düzeni içinde özgürlük, insanlık ve insan gibi yaşama olanakları üretmekte ve üretimini kendisini oluşturan insanlara paylaştırmaktadır. Buna göre, bir toplumdaki işbirliği düzeni ne kadar verimli biçimde işlerse o toplumun özgürlük, insanlık ve insanca yaşam üretme gücü o kadar yüksek olacak ve üretimden toplum üyelerine düşen pay da o ölçüde artacaktır.

Böylece insanların davranışlarının neye göre iyi ya da neye göre kötü olarak nitelenmesi gerektiği konusu da aydınlanmış oluyor. Toplumsal işbirliğinin verimini artıracak türden davranışların iyi, işbirliğinin verimini düşürecek türden davranışların kötü olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Bu aşamada da, hangi türden davranışların işbirliğinin verimini artıracığının, hangi türden davranışların da bu verimi düşüreceğinin belirlenmesi gibi bir sorun ortaya çıkıyor. Üstelik her davranışın verimi ne kadar artıracığının ya da ne kadar düşüreceğinin hesaplanması da ayrı bir sorun olacaktır. Bu sorunların çözümü ancak uzun insanlık tarihinin deneyimlerinden alınan derslerin ve uygulama sonuçları üzerindeki gözlemlerin yardımıyla olanak kazanacaktır.

Demek ki bir toplumun üyelerinin kimi davranışlarının kötü olabileceğini, böyle davranışlarda bulunan kimselerin kendilerine özgürlüklerini, insanlıklarını ve insanca yaşama olanaklarını veren topluma karşı sorumlu olduklarını saptamış olduk. Bu durumda kötü davranışta bulunan kimseleri top-

lumun cezalandırılmasının da uygun olacağı kabul edilebilir.

Ancak bir insanın cezalandırılabilmesi için onun, davranışlarından sorumlu olması, sorumlu olması için de özgür olması, özgür olması için de bilgili olması gerektiğini saptamış durumdayız. Buradaki bilgi, insanın, özgürlüğünü de insanlığını da, insan gibi yaşama olanaklarını da toplumsal işbirliğine borçlu olduğunun, kötü davranıldığında bu işbirliğinin verimini düşürerek topluma, bu yoldan da kendisine zarar vermiş olacağının bilgisidir. Bunları bilen insan gerçekten özgürdür ve davranışlarından sorumludur.

Günümüz toplumlarının en gelişmiş olanlarında bile bu bilgileri edinmiş olanların sayısının hiç de yüksek olmadığı bir gerçektir. Bu yüzden günümüzde, suç ve cezalar yasalarla düzenlenmektedir. Böylece insanlara, nasıl davranılırsa nasıl bir sonuç alınacağına bilgisi yerine, nasıl davranılırsa nasıl bir ceza alacağının bilgisi verilmektedir.

Öte yandan yasa koyucular, yasaları bilmedikleri için suç işlemiş sayılamayacaklarını öne sürerek, haklı ya da haksız olarak cezadan kurtulmak isteyebileceklere karşı, yasaları bilmemenin cezayı önlemeyeceğini bildirmeyi de unutmamışlardır. Böylece bilgi durumlarıyla ilgili olarak suç ve ceza konusunun içinden çıkılmaz bir duruma dönüştüğünü görüyoruz. Ancak bilgi konusunu ayrıntılı olarak ele almadan önce yasalar konusu üzerinde biraz daha durmak gerekiyor.

Suçlara karşı ceza tehdidinin insanı doğruca hayvan yerine koymak olmadığını biraz önce belirtmiştik. Ancak

ceza tehdidi altında, nasıl davranacaklarına kendileri karar verme özgürlüğünü yitiren insanların, yitirdikleri özgürlük oranında, insanlıklarının da bir ölçüde yaralanmış olduğunu kabul etmek gerekiyor. Böylece, suçların cezalara bağlandığı bir hukuk düzeni kuran bir toplum, kendisinin üreterek üyelerine dağıttığı insanlık ve özgürlüklerden bir bölümünü yasalarla yok etmektedir.

Bilgisizlik konusuna gelince, bir toplumu oluşturan üyeler, eğer her şeylerini topluma borçlu olduklarını bilmiyorlarsa bu bilgisizlik toplumun onlara yeterli bilgiyi verememiş olmasından kaynaklanmaktadır. Böylece insanları bilgisizlikleri yüzünden cezalandıran toplum, bunu kendi kusurunu görmezden gelerek yapmış oluyor mu?

Bir toplumu oluşturan bireyler, her şeylerini topluma borçlu olduklarını bilmiyorlarsa, bu bilgisizlik, toplumun onlara yeterli bilgiyi verememiş olmasından kaynaklanmıyor mu? Böylece bilgisizliği yüzünden sorumlu sayılmayacak insanları cezalandıran toplum bunu, kendi kusurunu görmezden gelerek, hatta bir bakıma kendi kusurunu örtmek için yapmış olmuyor mu?

Yasaların bilinmemesiyle ilgili olarak toplumun daha başka bir kusuru göze çarpıyor. Gerçekte insanların yasa maddelerini teker teker ezberlemekten de yasaları bilme olanağı vardır. Belli bir toplumsal düzende hangi türden davranışların suç sayılacağını, insanların sezgi yoluyla bilmeleri olanağı yok değildir. Ancak bunun için toplumsal düzenin, herkesin kolayca benimseyebileceği türden, kısaca adalet-

li bir düzen olması gerekir.

Şimdi düşünelim. Günümüzün en gelişmiş toplumlarındaki kurulu düzenleri bile herkesi kolayca kabul edebileceği türden adaletli düzenler olduğu söylenebilir mi? Sözel gelişmiş çocukların bilgi yoluyla insanlık ve özgürlüklerini kazanmalarını sağlayan toplumlar, belli bir yaşa gelinceye dek her çocuğa eşit koşullar altında aynı öğretimi vermenin yollarını bulabilmişler midir?

Aynı koşullar altında aynı öğrenimi gören çocukların bile aynı düzeyde bir insanlık düzeyine ulaşabilmeleri için, yalnız okullardaki öğretim koşullarının değil, okul dışındaki yaşam koşullarının da aynı düzeyde olması gerekir. Çocukların gerek okuldaki gerekse okul dışındaki öğretim, eğitim ve yaşam koşullarının aynı düzeyde olmasını sağlamanın çok uzağında bulunan bir toplumda, çocukların belli bir insanlık düzeyine ulaşacak biçimde yetiştirilmelerinin olanaksız olduğu açıktır.

İnsanların yasaları sezgi yoluyla az çok bilebilmeleri söz konusu olduğunda, eğitimde karşılaşılan olumsuzluklar dışında, bir de, onlara öğretilenlerle yaşamda karşılaştıkları arasındaki uyumsuzluklar sorunu vardır. Ailesini zor geçindiren bir işçinin çocuğuna “çok çalışır ve dürüst olursa yaşamda başarıya ulaşacağını” öğretilmeye çalışıldığını düşünelim. Bu çocuğa, sabahdan akşama dek en zor koşullar altında çalışan babasının çalışkan ve

dürüst olmadığı için yaşamda başarısız olduğu söylenmiş oluyor. Böyle bir çocuğun, içinde yaşadığı toplumsal düzenin doğal bir düzen olduğunu kabul edip o toplumda geçerli olan yasaları sezgi yoluyla bilmesi olanağı var mıdır?

Demek ki suçlulara verilecek cezaların adaletli olabilmesi için bir takım koşullar gerekiyor. Önce çocuklar, her şeylerini topluma borçlu olduklarının ve toplum için zararlı olan bir davranışın o toplumun bireylerinin her biri için, yani kendisi için de zararlı olduğunun bilincinde olarak yetiştirilecektir. Ayrıca toplumsal düzen de böyle yetişmiş insanların doğallığını kabul edeceği türden bir düzen olacaktır.

Ancak, cezaların adaletli olması için gerekli olan bu koşulları sağlayan bir toplumda, bir takım hastalıklı kimseler dışında suç işleyen kimselerin bulunacağı çok kuşkuludur. Hastalar ise ceza ile değil tedavi yoluyla şifa bulur. Bu da cezaların, gerekli olduğu zaman adaletsiz, adaletli olduğu zaman da gereksiz olacağı anlamına gelir.

Salt bilgi yetersizliği yüzünden bilinmeyen çağlardan beri süregelen bu çelişkili suç ve ceza sisteminin, insanlığın bilgisinin yeterince artması sonunda ortadan kalkacağı düşünülebilir. Öyle görünüyor ki suçlar da cezalar da, insanlığın gelişmesine koşut olarak sürekli olarak hafifleyecek ve önce cezaların, ardından da suçların tarihe karıştığı günler gelecektir.